

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ/HAIGAZIAN UNIVERSITY
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրության Կենտրոն
Armenian Diaspora Research Center
Հայկական Սփիւռք Ա./ARMENIAN DIASPORA I

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ
ՏԱՐԱԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԱՐԴԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գիտաժողովի Նիւթեր
(15-17 Մայիս 2013)

Խմբագրեց
Անդրանիկ Տազեւեան

Haigazian University Press
Պէյրուք 2014

ՄՓԻՌՌՔԱՀԱՅ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ
ԻՒՐՕՐԻՆԱԿ ՑԱՆՑ ՄԸ 1940-80ԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ.
ՄԻՄՈՆ ՄԻՄՈՆԵԱՆԻ
«ՍԵԻԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ՏԱՆ
ՀԱՅԱԼԵԶՈՒ ԴԱՍԱԳԻՐՔԵՐԸ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՏԱԳԷՍԵԱՆ
adakessian@haigazian.edu.lb

ՄՈՒՏՔ

Որեւէ հաղորդակցութիւն կ'ենթադրէ երեք հիմնական նախադրեալ. ա) հաղորդակցութեան հումքը՝ նիւթը, եւ զայն փոխանակողները՝ բ) սկսնաւորող-յող-առաքողը եւ գ) ստացող-ընկալողը: Հաղորդակցութեան նպատակը, հասողութիւնը, տարածականութիւնը, ազդեցութիւնը, կշռոյթը եւ զարգացումը կարելոր չափով կախեալ են նիւթին շահեկանութենէն, անոր յառաջացուցած պահանջարկէն եւ կողմերուն շահագրգռութենէն:

Զեկոյցս կը վերաբերի 1930ականներու աւարտին Հալեպի մէջ սկիզբ առած, 1946ին Պէյրութ տեղափոխուած, 1950-60ականներուն իր վերելքը հաստատած, բայց 1975էն սկսեալ Լիբանանի պատերազմին հետեւանքով ծանրօրէն խաթարուած Միմոն Միմոնեանի հայալեզու դասագիրքերու շարքերուն: Դասագիրքերու հրատարակումը (եւ օգտագործումը իբրեւ այդպիսին) շարունակուեցաւ աւելի քան վաթսունամեակ մը, իր մահէն ետք եւս, եւ Ապրիլ 1995ին իր տպարանին փակումէն ետք ալ, երբ «Համազգային» Հայ Մշակութային եւ Կրթական Ընկերակցութիւնը հրատարակեց հայոց պատմութեան Ա. եւ Բ. տարիներու դասագիրքերը, իբրեւ միացեալ ձեռնարկ Լիբանանի Թեմի Ուսումնական Խորհուրդի եւ «Համազգային» Հայ Մշակութային եւ Կրթական Ընկերակցութեան: Զեկոյցիս մէջ դասագիրքերու այս շարքը հաղորդակցութեան նիւթը կը նկատեմ, զայն սկսնաւորողը՝ Միմոն Միմոնեան, իսկ ընկալողները՝ դպրոցներն ու աշակերտութիւնը:

ՄԵԹՈՏՈՒՆԻՔԻ ՀԱՐՑԵՐ

Յետ-եղեռնեան երեւոյթ չէ արեւմտահայ դասագիրքերու պարագան: Դասագիրքերու ցանց գոյութիւն ունէր Վենետիկէն ու Պոլիսէն: Պոլսոյ դասագիրքերը չունէին Միջին Արեւելքի, մանաւանդ Լիբանանի, հայկական դասագիրքի ծնունդին համար անհրաժեշտ թոյլատու պայմանները: Միջին Արեւելքի դասագիրքերն ալ չունէին պոլսահայ մտաւորական ներուժի աւագանը: Թերեւս, այդ պատճառով ալ, սկզբնական տասնամեակներուն պոլսահայ դասագիրքը՝ ըլլայ Ասլանեանի *Գիտութիւնը*¹ թէ Ասատուրներու *Թանգարանը*², լայն տարածում ունէին Միջին Արեւելքի հայկական դպրոցներուն մէջ, մինչեւ որ յառաջացան տեղական պայմաններուն առաւել պատշաճող դասագիրքերու շարքերը:

Ինչու՞ լուսարձակի տակ կ'առնենք Սիմոնեանի «Սեւան» Հրատարակչական Տան դասագիրքերու ցանցը եւ ոչ ուրիշը: Որովհետեւ, Սիմոնեանի իրագործումը իր ժամանակին համար անգերազանցելին է իբրեւ քանակ եւ որակ³: Կարելոր պատճառ է այն որ այս ցանցին վերաբերող բաւական հարուստ նիւթ ի պահ դրուած է Սիմոնեանի՝ ն իսկ կողմէ⁴: Ձեկոյցս գրեթէ ամբողջութեամբ հիմնուած է վերոյիշեալ նիւթերուն վրայ. յաւելեալ լուսաբանումներու համար խորհրդակցած եմ Սասուն Սիմոնեանին հետ⁵: Օգտագործած եմ կողմնակի աղբիւրներ եւս:

Ձեկոյցս կը բաժնուի հինգ մասի.-

Ա- Սիմոն Սիմոնեան անհատ-երեւոյթը, դասագիրքերու ցանցի յառաջացման համառօտ պատմութիւնը եւ «Սեւան» Հրատարակչական Տունը.

Բ- Հաղորդակցութեան նիւթը, անոր արժեւորումը եւ առնչեալ հարցեր.

Գ- Հաղորդակցութեան գործընթացը եւ առնչեալ հարցեր.

Դ- Հաղորդակցութիւնը ստացող կողմը եւ առնչեալ հարցեր.

Ե- Հարցադրումներ եւ եզրակացութիւն:

Ա. ՄԻՄՈՆԵԱՆ ԵՒ «ՄԵԻԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ՏԱՆ
ԴԱՍԱԳԻՐՔԵՐՈՒ ՑԱՆՅԸ

Ա1. *Միմոն Միմոնեան Անհատ-Երեւոյթը*

Արձակագիր, հրապարակագիր, գրահրատարակիչ, դասագիրքերու հեղինակ, բանասէր, խմբագիր, դաստիարակ Միմոն Միմոնեան ծնած է Այնթապ, սասունցի հօրմէ, 24 Մարտ 1914ին: Ան 1921ին ընտանիքին հետ կը բռնագաղթուի Հալէպ, ուր 1921-30՝ իր նախակրթութիւնը կը ստանայ նախ գաղթակայանի՝ *քէմիի* լատինաց վարժարանը, ապա՝ 1926-27 կրթաշրջանէն՝ այնթապցիներու Կրթասիրաց Վարժարանը: 1930 Հոկտեմբերին կ'արձանագրուի Անթիլիասի՝ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նորաբաց Դպրեվանքը, դառնալով անոր առաջին սաներէն: Դպրեվանքի կրթաշրջանը ասարտելէ ետք, 1935ին կը վերադառնայ Հալէպ, ուր 1935-46՝ ուսուցչութեամբ կը զբաղի տեղի Կիւլպէնկեան եւ Հայկազեան վարժարաններուն մէջ: Այդ շրջանին, բանասիրական ուսումնասիրութիւններով կ'աշխատակցի Զօպանեանի *Անահիտ*ին, Կաթողիկոսարանի *Հասկ* պաշտօնաթերթին, Հալէպահայ Ուսուցչական Միութեան հետ կը հիմնէ «Մեւան» տպարանն ու կը խմբագրէ Միութեան *Մեւան* պարբերագիրքի միակ երկու թիւերը: 1946ին կը փոխադրուի Պէյրութ՝ իբրեւ Գարեգին Ա. կաթողիկոս Յովսէփեանցիին գիտական աշխատակից, կը ստանձնէ *Հասկ* պաշտօնաթերթին խմբագրութիւնն ու նաեւ գործնապէս՝ *Հասկ Հայագիտական Տարեգիրք*ին խմբագրապետութիւնը՝ 1947էն 1955: Միաժամանակ ան կը դասաւանդէ Դպրեվանքին մէջ: 1951ին իր խմբագրութեամբ լոյսին կու գայ Գարեգին Ա. կաթողիկոսի *Յիշատակարանը Ձեռագրացը*: 1954ին կու տայ իր միակ այցելութիւնը Խորհրդային Հայաստան մասնակցելու Էջմիածնի Գէորգ Չ. կաթողիկոսի թաղման՝ Էջմիածնի մէջ:

1955ին Միմոնեան կը թողու Կաթողիկոսարանը: Նոյն տարին կը հիմնէ «Մեւան» Հրատարակչական Տունն ու նոյնանուն տպարանը՝, պարբերաբար կը դասաւանդէ ՀԲԸՄ Դարուհի Յակոբեան եւ Յովակիմեան Մանուկեան երկրորդական վարժարաններուն մէջ: 1958ին կը հիմնէ *Սփիւռք* շաբաթա-

թերթը, որ իր գլխաւորութեամբ կը հրատարակուի մինչեւ 1974ի վերջը: Գրահրատարակչական իր եռուն գործունեութեան կողքին Սիմոնեան կը ծաւալէ նաեւ գրական-ստեղծագործական եւ բանասիրական լայն աշխատանք⁷: Սիմոնեան կը մահանայ 24 Մարտ 1986ին, Պէյրութ⁸:

Սիմոնեանի նպաստը շատ մեծ է լիբանահայ տպագրութեան, հրատարակչական ասպարէզին, լիբանահայ լրագրութեան, բանասիրութեան, արձակին եւ լիբանահայ մտայնութեան մէջ «երրորդ ուղի»ի յառաջացման: Դժուար է ըսել թէ պատմութիւնը Սիմոնեանի ո՞ր ոլորտի ներդրումը պիտի առաւել առանձնացնէ: Այս առումով հիմնական թեկնածու կրնայ ըլլալ իր հայալեզու դասագիրքերու գրահրատարակչական ճիգի առաջիններէն, բայց մանաւանդ ամէնէն երախատաւորն ըլլալու փաստը:

Սիմոնեան հանդիսացաւ թթխմորը «Սեւան» Հրատարակչական Տան հայալեզու դասագիրքերու ոգիին, ա՛ն յղացաւ ու մղում տուաւ ծրագրին, ոգի ի բռին պայքարեցաւ անոր իրականացման, եղաւ առաջին հեղինակն ու համահեղինակը այդ դասագիրքերէն առաջին շարքերուն, ապա յենեցաւ նաեւ Յարութիւն Այվազեանին (թուաբանութեան դասագիրք), Կարպիս Եսայեանին (թուաբանութեան դասագիրք), Պարոյր Խաչերեանին (գեղագրութեան դասագիրք), Բիւզանդ Կոճամանեանին (գծագրութեան դասագիրք), Յարութիւն Վրդ. Սուշեանին (աշխարհագրութեան դասագիրք), Սարգիս Պալեանին (քերականութեան դասագիրք), Երուանդ Պապայեանին (աշխարհագրութեան դասագիրք), Մեսրոպ Վրդ. Գրիգորեանին (կրօնի դասագիրք), Հրաչ Տասնապետեանին (գիտութեան դասագիրք), Արտաշէս Սարգիսեանին (թուաբանութեան դասագիրք), Օննիկ Սարգիսեանին (հայերէնի եւ աշխարհագրութեան դասագիրք), Սարգիս Փանոսեանին (երգի դասագիրք):

1955ին Սիմոնեան կը վերսկսի Հալէպի մէջ սկսնաւորած դասագիրքերու շարքին հրատարակման: Սեւան տպարանին ու հրատարակչական տան ընդհանուր բերքը դրսեւորուեցաւ հիմնականին մէջ 1955-1975 շրջանին, ապա նաեւ՝ Լիբանանի պատերազմի առաջին տարիներուն եւս, մինչեւ 1983⁹: Շուրջ

երեսուն տարիներու ընթացքին (1955-1983), ան հրատարակեց 190 հեղինակներու¹⁰ առնուազն 468 գիրք: Ասոնք կը կազմեն աւելի քան 16 առ հարիւրը՝ Լիբանանի մէջ 1955-1983 շրջանին լոյս տեսած շուրջ 2844 գիրքերուն¹¹:

Ա2. *Դասագիրքերու Յանգի Յառաջացման Համառոտ Պատմութիւն*

Յայտնի չէ առայժմ թէ ե՛րբ սկսած է Սիմոնեան հայերէն դասագիրքերու մատենաշարի երազը հիւսել: Յայտնի է սակայն, որ հայոց պատմութեան դասագիրքերու հրատարակման աշխատանքին ան լծուած էր արդէն 1939ի սկիզբին, բայց՝ դիմագրուած հրատարակչական դժուարութիւններ: Արդարեւ, գաղթահայ իրականութեան վերելքի շարժումին անխոնջ եւ կրքոտ փարելով, Հալէպի իր ուսուցչական տարիներուն ան յաջողած էր ժամանակ տրամադրել ու պատրաստել հայոց պատմութեան նախակրթարանի դասագիրքերու շարքին ձեռագիրը¹², սակայն նիւթականը կը պակսէր՝ զանոնք ամբողջապէս հրատարակելու: Խորքին մէջ, Հոկտեմբեր 1939ին արդէն հրատարակուած էր ու իբրեւ դասագիրք սկսած էր գործածուիլ հայոց պատմութեան դասագիրքին առջինէկը: Իր 24 Հոկտեմբեր 1939 թուակիրով, Դամասկոսի Մալիէ թաղամասի Ազգային Սահակեան Երկսեռ Վարժարանի տնօրէն Կարօ Սարրաֆեան կը գրէ Սիմոնեանին. «*Հաճոյքն ունեցայ ստանալու ընթացիկ ամսոյս 19 թուակիրդ՝ ինչպէս նաեւ 20 օրինակ Հայոց Պատմութեան դասագիրքերու ապսպրանքոց, որոնց փոխարժէքը եղած է 680 ս.դ.*»: Սակայն դասագրքային այս հատորին յաջորդող հրատարակութիւն չէ եղած հաւանաբար հրատարակման գումարի չգոյութեան պատճառով:

Հոս է որ օգնութեան կը հասնի Հալէպի առաքելական հայոց առաջնորդական փոխանորդ Դպրեվանքի իր դասընկեր Զարեհ Վրդ. Փայապեան: Ան ատենի լիբանանահայ բարերար եւ ազգային գործիչ Մկրտիչ Մսրրլեանի հետ ունեցած խօսակցութեան մը թելադրանքով, իր 29 Մայիս 1941 թուակիրով վերջինիս կը տեղեկացնէ թէ ի պատասխան Մսրրլեանի՝ «*ազգօգուտ ձեռնարկի մը մեկենաս ըլլալու*»

փափաքին, անոր ուշադրության կը յանձնէ «երիտասարդ մտաւորական բարեկամ[ի]... տքնաջան աշխատանքի շնորհիւ գլուխ հանած... [եւ] շատ մեծ պակաս մը» լեցնող նախաձեռնութիւնը՝ հայերէն լեզուի եւ հայոց պատմութեան դասագիրքերու շարքը: Ու Զարեհ վարդապետ կը հիմնաւորէ իր խօսքը. «... հայերէն լեզուի ու հայոց պատմութեան յարմար դասագիրքեր յաճախ ալ պակասած են, եւ այս պակասը զգալի դարձած է մանաւանդ այս օրերուն, երբ գիրք ներածելը բաւական դժուարացած է: Ազգը պահելու երկու ազդակները, հայերէն եւ հայոց պատմութիւն, այս կերպով ապահով հողի մը վրայ դրուած պիտի ըլլան»¹³: Ապա, ան կը մանրամասնէ Միմոնեանի նախաձեռնութիւնը, որ հայերէն լեզուի չորս (համապատասխանաբար 128, 128, 144 եւ 160 էջերէ բաղկացած) եւ հայոց պատմութեան չորս (համապատասխանաբար 112, 128, 144 եւ 144 էջերէ բաղկացած) դասագիրքերու երկու շարք է: Անոնց հրատարակութեան համար վարդապետը կը ներկայացնէ «մօտաւորապէս 500 ոսկի» ընդհանուր հաշիւ մը:

Ըստ էութեան, Մսրրլեան կը յատկացնէ գումարը եւ ընթացք կ'առնէ Միմոնեանի դասագիրքերու շարքը, որուն առաջին եօթ հատորներէն¹⁴ մէկական օրինակ Միմոնեան Մսրրլեանին ուղղած իր 12 Նոյեմբեր 1941 թուակիր նամակին կը կցէ¹⁵: Հետեւաբար, Միմոնեանի դասագիրքերու շարքը ծնունդ կ'առնէ Հալէպի մէջ, Մայիս-Նոյեմբեր 1941ին, 1939ին իր առջիննէկին ծննդոցէն ետք, հակառակ Բ. Համաշխարհայինին դժուարութիւններուն եւ թուղթի դժուարամատչելիութեան¹⁶:

Դասագիրքերու այս շարքը իր լրիւ ծաղկումին կը հասնի «Սեւան» Հրատարակչական Տան հիմնումէն ետք: Արդէն 1957 Մարտին, լոյսին եկած էին «հայերէնի, հայոց պատմութեան, կրօնի, թուաբանութեան, գիտութեան, աշխարհագրութեան, գծագրութեան եւ գեղագրութեան դասագիրքերու շարքերը...»¹⁷, որոնց վրայ շուտով պիտի աւելնային ուրիշներ՝ ընդհանուր թիւը հասցնելով 55ի:

Ըստ Ժիրայր Դանիէլեանի, ասոնք ունեցած են «շուրջ 150»¹⁸ տպագրութիւն: Հայոց պատմութեան դասագիրքերէն ոմանք

ունեցած են 12 տպագրութիւն, իսկ այլ դասագիրքեր՝ միայն մէկ տպագրութիւն: Գիրքերը տպուած են Հալէպի, Անթիլիասի, Պէյրութի եւ Երուսաղէմի մէջ: Յստակ թիւ մը չկայ անոնց տպաքանակին վերաբերեալ, բայց 8 Սեպտեմբեր 1941 թուակիրով, Մաքսուտ Մաքսուտեան Երուսաղէմէն կը յայտնէ Սիմոնեանին՝ *«Գիրքերդ լրացան եւ յանձնուեցան ըսածդ տեղը, 1500 օրինակ»*: Միւս կողմէն, իր «Մանրանկար Պետհրատը...» վերնագրեալ յօդուածին մէջ, «Սեւան» Հրատարակչական Տան գործունէութեան գնահատումը կատարելով, Եղիա Նաճարեան 1955ին կը խօսի դասագիրքերու արդէն *«նուագագոյնը 50000 ընդհանուր տպաքանակ»*ի մասին, այլ խօսքով իւրաքանչիւր դասագիրքի տպագրութեան տպաքանակ կը հաշուէ շուրջ 3000¹⁹: Սիմոն Սիմոնեանի զակին՝ Յովիկ Սիմոնեանի հետ մեր խօսակցութեան ատեն, վերջինս մատնանշեց իւրաքանչիւր տպագրութեան համար 4-5000 տպաքանակ: Այս տուեալները համադրելով կրնանք ենթադրել թէ դասագիրքերու ընդհանուր տպաքանակը կրնայ 200,000ը անցած ըլլալ:

Ըստ երեւոյթին, եթէ Սիմոնեան կրցած էր յառաջացնել այսպիսի հեղինակային թէ թեքնիք բազմամարդ աշխատուծ *«առանց որեւէ միութեան, կազմակերպութեան եւ կուսակցութեան կոնակ տալով, վստահած իր ձեռներէցութեան եւ հոգեկան սրբազան հուրին, առաջնորդուած՝ հայ գիրին ու գրականութեան հանդէպ ունեցած իր անհուն սէրէն եւ նուիրումէն»*, անդին նիւթապէս այս ձեռնարկը կքած էր զինք: Ահա թէ ինչու, 22 Մարտ 1957ին ՀԲԸՄ Ընդհանուր Տնօրէն Գրիգոր Կիրակոսեանին գրած իր նամակին մէջ, մատնանշելէ ետք թէ *«այս աշխատանքը, կազմակերպուած ու նախաձրագրուած այս հրատարակութիւններուն իրագործումը պարտքն էր ամենէն առաջ Հ.Բ.Ը.Միութեան, որպէս արտասահմանի մեր մեծագոյն կրթական կազմակերպութիւնը»*, իրեն յատուկ քննադատում մը կ'աւելցնէ. *«վերոյիշեալ աշխատանքին համար կա՛մ պէտք է պատժէք «Սեւան» Հրատարակչական Տունը, որ ձեր գործը ի կատար ածելու յանդգնութիւնն ունեցեր է, եւ կա՛մ պէտք է վարձատրէք զայն՝ այնքան ժամանակ, տաղտուկ եւ դրամագլուխ խնայել տուած ըլլալուն համար Հ.Բ.Ը. Միու-*

թեան»²⁰ եւ կ'առաջարկէ որ Կիրակոսեան «բարեացակամ» գտնուի «նաեւ մեր ձեռնարկին հանդէպ՝ յիսունական օրինակ ձեր հաշուոյն վերցնելով, ինչպէս սովոր էք ընելու այլ հրատակութեան հանդէպ»:

Բ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՆԻԻԹԸ, ԱՆՈՐ ԱՐԺԵԻՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ԱՌՆՉԵԱԼ ՀԱՐՅԵՐ

Բ1. Ըստ Սիմոնեանի, դասագիրքերու մատենաշարը կը յառաջադրէր «սատարելու ... հայկական մշակոյթի ծաղկումին եւ տարածման, ինչպէս նաեւ ... կրթական հաստատութիւնները որակաւոր եւ մեթոտիկ, ժամանակի ոգին եւ գիտութեան համապատասխան դասագիրքերով օժտելու»²¹: Ինք կը հաւաստէ նաեւ թէ այս «դասագիրքերը պատրաստուած են Լիբանանի, Սուրիոյ, Կիպրոսի, Եգիպտոսի, Իրաքի, Անդրյորդանանի եւ Հայեշխատանի կրթական ծրագիրներուն համադրութեամբ»: Այլ խօսքով, Սիմոնեան տեսիլքը ունէր դասագրքային նոյն ցանցով ջրդեղել վերոյիշեալ երկիրներուն հայկական դպրոցները, յառաջացնելով գաղութային իւրօրինակ ուստայն մը, որ ներդաշնակ մտայնութեան յառաջացման ալ պիտի սատարէր: Դեռ աւելին, ըստ *Մփիւռք Շարաթաթերթի* 9 Յուլիս 1960 թուականին մէջի ծանուցումին, «վերահրատարկութեան ընթացքին, իւրաքանչիւր դասագիրք հեղինակին կողմէ կ'ենթարկուի վերամշակման ըստ պետական եւ ազգային նոր ծրագիրներու, ի նկատի ունենալով նաեւ դաստիարակներու եւ ձեռնհաս մասնագէտներու դիտողութիւններն ու թելադրութիւնները: ...Անոնք ենթակայ են տեւական կատարելագործման»:

Յիրաւի, ապսպրման նամակները ուղղակի եւ անուղղակիօրէն կը կատարեն դասագիրքերու այս նախաձեռնութեան գնահատումը: Այնտեղ կան գնահատանքի «ջերմ» խօսքեր՝ Սիմոնեանի «ազգասիրական եւ կրթասիրական» ոգին, յաջողութեան մաղթանքներ՝ «ազգօգուտ» իր «բոլոր ձեռնարկներուն»: Նամակներէն մին կ'ըսէ. «Ձեր գալուստը քաղաքս՝ Յիսուսի երկրորդ գալուստին պէս սպասեցինք, բայց մինչեւ հիմա չեկաք...» թերեւս ակնարկելով Սիմոնեանի դասագիրքերուն շնորհիւ խաղացած փրկարար դերին: Նամակագիրներ կը գի-

տակցին Միմոնեանի նախաձեռնութեան ոչ-հեզասահ պայմաններուն՝ «կը զգամ ձեր դժուարութիւնները, կը գնահատեմ խորապէս ձեր ծառայութիւնները մեր մշակոյթին: Մեր պարտքն է օգնել ձեզի»:

Դժուար է սակայն տարբեր հայագաղութներուն յարմարող միօրինակ դասագիրքեր յառաջացնելը: Ահա թէ ինչու ումանց համար դասագիրքերուն մակարդակը կը նկատուի անմատչելի եւ կը վերադարձուին *Գիտութեան* դասագիրքերը, «որովհետեւ մեր վարժարանի *Նախ. Զ. դասարանի աշակերտութեան համար անմատչելի է*»: Կան նաեւ տպագրական որակի գանգատներ. օրինակ, Յարութին Ծ. Վրդ. Մուշեան, իր ապսպրանքները կատարելէ ետք, կը գանգատի որ «*շատ մը գիրքեր կա՛մ պակաս պրակով եւ կա՛մ ալ ծուռ կազմուած կը դրկուին: Երբեմն ձերմակ էջով գիրքեր ալ կ'ըլլան ծրարներու մէջ*»: Քիչ են սակայն նման գանգատները:

Մկրտիչ Պարսամեան, 9 Սեպտեմբեր 1953 թուակիր նամակով կ'ընէ պատմականը Փարիզի մէջ հայերէնի ասանդման. «*Հայոց Պատմութեան դասերը մեր շրջանին մէջ պատահականութեան ձգուած է դժբախտաբար: Հայերէնի դասերը կը տրուին շաբաթը մէկ օր, Հինգշաբթի օրերը, երբեմն ալ Կիրակի օրերը: Եւ այդ դասերուն ընթացքին է, որ ուսուցիչ կամ ուսուցչուհի, կը փորձեն պատմութեան դասեր տալ, կամ պատմութեան պատմական դրուագներ պատմել: Ասկէ առաջ կը գործածուէին Լ[եւոն]. Աճեմեանի²² կողմէ պատրաստուածները, տարրականներուն համար՝ Ն[շան] Տեստէկիլի²³ պատրաստածը: Ումանք կը գործածէին Կ. [1 անընթ. բառ] եւ կամ Գ[էորգ] Մեսրոպի²⁴ պատրաստածները: Բացի Լ. Աճեմեանին հատորները եւ ձերիները, միւսները կանոնաւոր դասընթացքներու համար նպատակայարմար չէին», հուսկ՝ կը խոստանայ յանձնարարել Միմոնեանի պատմութեան դասագիրքերը²⁵: Այլ խօսքով, Միմոնեանի պատմութեան դասագիրքերը համակարգուած ծրագրի, կանոնաւոր դասընթացքներու համար պատրաստուած կը ճանչցուին: Նարեկ Քինյ. Վարդանեան կը գրէ. «*[Վալանսի] մեր միօրեայ դպրոցի բացումը ամսոյս 16ին [է], միայն Եջ. օրերը կրնանք**

աշակերտությունը ի մի հաւաքել եւ Մեսրոպեան մեր ոսկեղնիկ Ա.Բ.Գ.ը սորվեցնելու ճիգը թափել: Ճիշդ է որ Միջին Արեւելքի դպրոցներու արդիւնքը չենք ակնկալել, բայց զարմանալիօրէն կը սպասենք շատ արդիւնքի...»: Հալէպի Հայ Աւետ. Բեթել Բարձրագոյն Վարժարանի տնօրէն Վերապատուելի Լուիֆի Հայտօսթեան, կը գրէ թէ՛ «Շատ մը դպրոցներու կարգին» իրենք ալ սկսած են գործածել Ջ. կարգերու հայոց պատմութեան դասագիրքը: Բայց ինք այդ կալուածին հեղինակաւորը չըլլալով կարծիք չի յայտնէր «գրքի պատրաստութեան շուրջ», սակայն կ'աւելցնէ՝ «դասատուներու կողմէն լուրջ դիտողութիւններ չեմ լսած ատոր մասին... անշուշտ իր առաւելութիւնները ունի, մանաւանդ լաւ ընդունելութիւն գտած դասագրքերու հեղինակին վերջին գործն ըլլալով լաւ կողմեր ունենալու է»:

Իր աշակերտներէն մին՝ Քամիշլիի մօտ Զուխա²⁶ գիւղէն, 23 Յունուար 1942 թուակիր նամակով «մեծ գոհունակութիւն» եւ «շատ ուրախութիւն» կը յայտնէ իմանալով «երկար ատենէ սպասուած հայերէն» դասագիրքերու ծնունդը, որ «կը լրացնէ այն մեծ պակասը զոր վերջին տարիներուն զգալի դարձած է հայ վարժարաններուն մէջ»: Ան զայն կը նկատէ «նուիրական ձեռնարկ»: Յաճախ, այս գիրքերուն շնորհիւ է որ աշակերտները «առանց գիրքի» չեն մնար: Այլ նամակագիր մը կը հաւաստէ. «Ձեր բոլոր հրատարակութիւնները ի պատուի են մեր քով»: Մուշեան վարդապետ Սիմոնեանը «անընկճելի պարհսպը» կը նկատէ դպրոցական հաստատութեան:

Երուսաղէմի Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի տեսուչ Կիւրեղ Եպս. Գաբիկեան, իր 25 Յունիս 1983 թուակիրին մէջ Սիմոնեանը կը նկատէ. «Մշակ ... արժանի ձեր վարձքին», եւ կ'ափսոսայ որ անոր յոբելեանի տօնակատարութիւնը²⁷ «չ'ըլլար աւելի լայն բլանի վրայ, համազաղութային, աւելի ճիշտ ըլլար ըսել համասփիւռքային տարողութեամբ»: Իսկ այլ նամակով մը, մտահոգուելով Սիմոնեանի առողջութեան, ան կը գրէ. «Պէտք ունինք ընտիր Հայերու, մտաւորականներու: Դուք մին էք անոնցմէ»: Պարզ է, որ այս «եղբայրական ջերմանքի սիրոյ, յարգանքի եւ շատ խոր գնահատանքի զգացումներ»ը արդիւնքն

էին Միմոնեանի մանաւանդ՝ դասագիրքերու վաստակին: Զաւէն Եպս. Չինչինեան, իր 1 Մայիս 1985 թուակիրով, ակնարկելով Միմոնեանին, կը գրէ. «սասունցիներն ու մշէցիները հայկական կեանքին աղն են»:

Դասագիրքերու յաջողակութիւնը 1942էն կը սկսի գրգռել շուկայական ախորժակներ. ոմանք կը բանակցին անոնց անջատ հրատարակութեան իրաւունքի ձեռքբերման համար:

Բ2. Դասագիրքերու Օգտագործումը Իբրեւ Դասագիրք Եւ Այլապէս

Դասագիրքերու խնդրով յառաջացած հաղորդակցութիւնը երբեմն դուրս կ'ելլէր իր 'դասագրքային' սահմաններէն: Երբեմն այս դասագիրքերը կ'ուզուէին «մատենադարանս ճոխացնելու մտադրութեամբ»: Երբեմն դասագիրքերու կողքին կը վաճարուէին նաեւ հրատարակչատան այլ գիրքեր, ինչպէս օրինակ՝ Օրմանեանի *Ազգապատումը*, երբեմն նաեւ՝ ամանորեայ եւ գատկուան շնորհաւորական բացիկներ կ'ապսպրուէին: Երբեմն կը վերադարձուին դասագիրքեր, *Սփիւռքի թիւ մը*, կ'ապսպրուին գիրքեր որոնք «Սեւան» Հրատարակչական Տան արտադրութիւնը չեն, յաճախ՝ «Հայաստան տպագրուած ... այբբենարան», Մեսրոպ Մաշտոցի եւ այլոց նկարներ: Եւ անշուշտ կան նաեւ զանգատներ: Օրինակ, 6 Հոկտ. 1961 թուակիրով, Մուշեան վարդապետ կը զանգատի որ «աւելի քան երկու տարի է որ Մայիսսեանի բառարանէն ինծի համար օրինակ մը ուզած եմ եւ տակաւին չեմ ստացած»: Երբեմն կ'առաքուին նաեւ այլոց դասագիրքերէն, ինչպէս՝ հալէպահայ Գ. Չամիչի²⁸ ֆրանսերէնի գիրքերէն՝ *Méthode I Livre*էն եւ *Méthode II Livre*էն:

Գ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅԸ ԵՒ ԱՌՆՉԵԱԼ ՀԱՐՑԵՐ

Գ1. Դասագիրքի Մասին Իմացում

Միմոնեան ջանացած է ըստ կարելոյն օգտագործել ատենի հաղորդակցման գրեթէ բոլոր միջոցները՝ սատարելու համար իր դասագիրքերու տարածման: Ան օգտագործած է **մամուլը**

ծանուցումներ հրատարակելով ատենի մամուլին մեջ, ինչպես՝ *Ազդակի, Այգի, Արարատի, Ջարթօնքի, Նայիրիի* եւ *Սփիւռքի*:

Երբեմն դիմած է **հեռագիրին** աջակցութեան: Երբեմն դժուար գործածելի եղած է **հեռաձայնը**:

Այլ կարելուք միջոց եղած է **նամակագրութիւնը**, զոր Սիմոնեան օգտագործած է առատօրէն, 1939-1986 շրջանին: Նամակները ունին տարբեր բովանդակութիւն: Երբեմն անոնք ծանրաբեռնուած են դասագիրքերու նմուշներով՝ առ ի քննութիւն, երբեմն միայն դասագիրքերուն մասին եղած ծանուցումը յղուած է դպրոցներու տնօրէնութեանց, կամ գրատուններուն: Երբեմն նամակագիրը մասնակիօրէն տեղեակ է հրատարակչատան դասագիրքերուն, ուստի կը փափաքի ունենալ ամբողջական ցանկը, կամ առանց իսկ քննութեան՝ օրինակներ կ'ուզէ: Կայ եւ հակառակը, թէ՛ եթէ ապսպրանքը այն չէ ինչ ապսպրողը կը կարծէր, ապա պէտք է ջնջել ապսպրանքը, մանաւանդ երբ ապսպրողը «Ճշգրիտ գաղափար մը չունի» իր ապսպրանքին մանրամասնութենէն²⁹: Երբեմն նամակով կը հարցապնդուի տակաւին անտիպ այս կամ այն դասագիրքի մասին. «*Լոյս տեսա՞՞ծ են, պիտի տեսնե՞ն, թէ՛ նման ծրագիր մը մշակած չէք երբեք*»՝ պատասխանը «*հեռագրաւ*» ակնկալելով:

Կարգ մը նամակներ **միջնորդաւորուած** են. Սուտանի նամակը օրինակ, յղուած է Եգիպտոսէն: Կամ բարեկամ մը կ'առաջարկէ որ Սիմոնեան դասագիրք կամ նմուշ դրկէ նորաբաց վարժարանի մը, կամ կիրակնօրեայ դպրոցի մը:

Հաղորդակցութեան այլ միջոց ծառայած է **անձամբ**, կամ ներկայացուցիչի միջոցով ներկայութիւնը (կամ յանձնումը նամակին). կան պարագաներ երբ ենթակաները գտնուելով Պէրութ, հանդիպում ունեցած են Սիմոնեանի հետ, եւ կամ՝ Սիմոնեան կամ հրատարակչատան ներկայացուցիչը ներկայացած եւ կատարած է հաղորդումը³⁰:

Բ2. Դասագիրքի Առաքման Կերպեր Եւ Հարցեր

Դասագիրքերու առաքումը ունէր զանազան տարբերակներ՝ ըստ ժամանակի, նիւթական միջոցներու, աշխարհագրական պայմաններու եւ պատուիրատուի փափաքին:

Երբեմն դասագիրքերը դրկուած են **ձեռամբ**՝ մելգոնեանցի սաներու, թէ սաղիմացի կրօնաւորներու միջոցով: Երբեմն փոխադրողը եղած է հարազատը՝ մօրաքրոջ տղայ, զաւակ, կամ տիկին:

Երբեմն դասագիրքերը դրկուած են **նամակատան միջոցով**՝ «*բոստին նետէ*», ընդհանրապէս՝ «*սպահովագրեալ թղթատարով*», կամ՝ «*յանձնարարեալ ծրարով*»: Յաճախ՝ ինքնաշարժով, ցամաքի ճամբով, փոխադրամիջոցներու ընկերութեան միջոցով: Իսկ երբեմն պահանջուած է որ գիրքերը դրկուին «*օղի ճամբով*», «*օղանաւով, անմիջապէս*», «*անմիջապէս... նկատելով, որ դպրոցը սկսած է եւ աշակերտները դասագիրք չունին*», «*անյետաձգելիօրէն պէտք ունինք*»: Ու երբեմն, օղի ճամբով կատարուած առաքումին գումարը կը զեղչուի Միմոնեանէն. 28 Հոկտ. 1968 թուակիրով, Նիւ Եորքի փոխառաջնորդ Վազգէն Եպս. Գըպրըսլեան, Միմիոնեանին կը դրկէ 20 տոլար եւ 88 սենթ՝ փոխան 37 տոլարի, նկատի առնելով որ 16 տոլար 12 սենթ զեղչուած է իբրեւ օղանաւով առաքման ծախք: Ու ան կը բացատրէ՝ «*անշուշտ ես չէի խնդրած որ գիրքերը օղանաւով դրկուին. ես պարզապէս ըսած էի որ շուտով դրկուին, այսինքն խանութի մէջ չձգձգուին... եթէ վերը յիշուած 16 տոլարն ալ վճարուի, գիրքերու գինէն աւելի վճարուած կ'ըլլայ առաքման համար*»: Ուրիշներ կը փափաքին որ կապոցները դրկուին «*ծովու ճամբով*»:

Սակայն մերթընդմերթ փոխադրամիջոցները կը դիմագրաւեն դժուարութիւններ՝ «*գիրքերը լաւ ծրարուած չըլլալուն, ծրարներ բոլորովին քայքայուած վիճակի մէջ եւ թրջուած*» կը հասնին: Կամ՝ դիւրին չ'ըլլար ստանձնումը օղի ճամբով առաքուածներուն՝ «*բաւական չարչարանքով եւ վերջապէս այսօր, բաւական օրեր յետոյ, ստացանք ձեր դրկած գիրքերը El-Alի միջոցով*»³¹: Երբեմն ուշացումներ կը պատահին փոխադրողին անփութութեան, կամ պատուէրն ստացողին փոխանցման ուշացման հետեւանքով: Առաքման հետաքրքրական պարագայ մը կը բացայայտէ Դեկտ. 1964 թուակիրը, որով Արժանթինի Խրիմեան Կրթ. Հաստատութեան Տնօրէնը կը զգուշացնէ. «... ձեր վարչութիւնը փոխանակ

դպրոցի հասցեին ուղարկելու իմ բնակարանիս հասցեով ուղարկած էր [գիրքերը]: ...Երբ անձնական հասցեով կ'ուղարկուի կրնայ մաքսատուն երթալ, ուրկէ հանել գրեթէ անհնար է», ու ապագայ սխալի մը պարագային նամակագիրը կը մերժէ պատասխանատուութիւն ստանձնել³²: Միշտ չեն սակայն ուշացման գանգատները, մանաւանդ որ պատուիրատուներ գոհ են եւ կը թելադրեն «նոյն միջոցով եւ նոյն հասցեով», «նախկին ձեւով դրկել» դասագիրքերը:

Երբեմն առաքման միջոցը կը ձգուի Սիմոնեանի վրայ, «պիտի խնդրենք որ ձեւը գտնէք եւ մեզ դրկէք կարելի փութով»: Բայց առաքման «փութացումը», սպասման «սկնդէտ»ութիւնը որոշ ճնշում կը դնեն Սիմոնեանի վրայ, երբ կը հաւաստուի որ ուշացման պարագային «տղաքը կը մնան առանց դասի», կամ նոյնիսկ կ'ազդարարուի պատուէրը չեղեալ նկատել:

Յատկանշական է Երուսաղէմի պարագան. 1967ի պատերազմին, երբ 3 ամիս «բոլոր կապերը խզուած են պատրիարքարանին հետ»: Իսկ այնուհետեւ, յաճախ Կիպրոսի վրայով, միջնորդաւորուած կը դրկուին դասագիրքերը՝ երբ կողմերէն մէկուն ծանօթը յանձն կ'առնէ Պէյրութէն Կիպրոս առաքուած ապսպրանքը իր կարգին առաքել Երուսաղէմ: Երբեմն, ապսպրողը գիտակցելով փոխադրութեան դժուարութեանց՝ կը թելադրէ դասագիրքերուն մաս առ մաս առաքումը, նախապատուութեան թելադրութեամբ:

Դ. ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՍՏԱՅՈՂ ԿՈՂՄԸ ԵՒ ԱՌՆՉԵԱԼ ՀԱՐՑԵՐ

Դ1. *Դասագիրքերու Տարածման Ծիր*³³

Դասագիրքերու ցրումը կ'ունենայ լայն ծիր.-

Տրանսա, 1953էն՝ Փարիզ, Լիպրերի Ս. Պարսամեան, Դպրոցասէր Տիկնանց Վարժարան, Մերի Սամուէլ Մուրատեան Վարժարան եւ Վալանս՝ Ռոն-Ալփ:

Կիպրոս, 1941էն՝ Նիկոսիոյ Հայոց Վարժարան, 1960էն Մելգոնեան Կրթ. Հաստատութիւն, Լարնաքայի Հայ վարժարան:

Յունաստան, 1961էն՝ ՀԲԸՄ Յունաստանի Կեդր. Մասնաժողով:

Սուրիա, 1939-ին՝ Դամասկոս, Սալիհի Ազգ. Սահակեան Երկս. Վարժարան, Ազգ. Ս. Թարգմանչաց Դպրոց, Պապ Թումայի Նագովրեցի Հայ Աւետ. եւ Զուարեան վարժարաններ, Լուսֆիկ Եիրիքեան Գրատուն³⁴, 1941-ին՝ Քամիշլի, Քամիշլիի Հայ Ազգային Երկսեռ Վարժարան, Զուխա գիւղ, 1951-ին Հալէպ, Հայ Աւետ. Բեթէլ Բարձրագոյն Վարժարան:

Լիբանան, 1957-ին՝ Զահլէ, Հայ Աւետ. եւ Ազգ. Պալըզճեան վարժարաններ, 1962-ին՝ Թրիփոլի, Նուպարեան եւ Խրիմեան Ազգային Երկսեռ վարժարաններ, Պէյրութ՝ Ազգ. Մարտիկեան, Սուրէն Խանամիրեան, Աքսոր Գասարճեան, Արամեան, Սահակ Մետրոպեան վարժարաններ, ՀԲԸՄ Նագարեան Վարժարան, նաեւ գրատուներ:

Իրաք, 1959-ին՝ Պաղտատ, 1961-ին՝ Պասրա, 1968-ին՝ Մուսուլ, Մուսուլի Հայ Ազգային Երկսեռ Վարժարան:

Յորդանան, 1956-ին՝ Ամմանի Հեթումեան Ազգ. Վարժարան եւ Ամմանի Հայոց Հոգեւոր Հովուութիւն:

Երուսաղէմ, 1964-ին՝ Երուսաղէմի Ս. Թարգմանչաց Երկրորդ. Վարժարան:

Սուտան, 1956-ին՝ Հայ Ազգային Վարժարան:

Եգիպտոս, 1963-ին՝ Աղէքսանդրիա, 1966-ին՝ Պուլաք-Գահիրէի Գալուստեան Ազգ. Վարժարան, 1963-ին՝ Հելիոպոլսոյ Նուպարեան Ազգային Վարժարան:

Հնդկաստան, 1959-ին՝ Կալկաթա:

Խորհրդային Հայաստան, 1963-ին՝ Էջմիածին:

Մ. Նահանգներ, 1956-ին՝ Տիթթոյթ-Միշիկըն, Ս. Սարգիս Եկեղեցոյ Երիտասարդաց Միութեան Կրթական Յանձնախումբի Կիրակնօրեայ Դպրոց, 1968-ին՝ Նիւ Եորք, Առաջնորդարանի Շաբաթօրեայ Հայ Դպրոց, 1970-ին՝ Ուոթըրթաուն, Սուրբ Ստեփանոս Շաբաթօրեայ Հայ Դպրոց, 1971-ին՝ Քալիֆորնիա, Մետրոպեան Նախակրթարան եւ Երկրորդական Վարժարան, 1972-ին՝ Նիւ Ճըրզի, Նարեկ Շաբաթօրեայ Հայ Վարժարան:

Քանադա, 1959-ին՝ Օնթարիօ, 1974-ին՝ Քեպլէքի Ս. Յակոբ Եկեղեցիի Կրթական Գործադիր Մարմին:

Արժանթին, 1961-ին՝ Խրիմեան Կրթ. Հաստատութիւն, 1972-ին՝ Պ. Այրէսի Պաղչէճեան Ամբողջօրեայ Վարժարան:

**Պրագիլ, 1966էն՝ Սան Փալօ:
Աւստրալիա, 1967էն՝ Մելպուրն³⁵:**

Երկիր	Թուական	Քանակ
Արժանթին	1961	1760
Աւստրալիա	1967	80
Եգիպտոս	1963	560
Եթովպիա	1961	2505
Երուսաղէմ	1964	2424
Իրաք	1959	2116
Լիբանան	1957	548
ԻՍ. Հայաստան	1963	10
Կիպրոս	1941	250
Հնդկաստան	1959	150
Մ. Նահանգներ	1956	1495
Յորդանան	1956	270
Յունաստան	1961	431
Սուտան	1956	115
Սուրիա	1939	1287
Քանադա	1959	47
Ֆրանսա	1953	375

Դասագիրքերու առաքման երկիրներ, քանակ եւ թուական

Դ2. Առաքման Նիւթ Եւ Քանակ

Առաքուած գիրքերուն քանակը գրեթէ անկարելի է հաշուել, պարզապէս որովհետեւ ապսպրանքները կը կատարուին դասագիրքերու շարքին հիմամբ: Օրինակ, Լուիֆիկ Եիրիքեան իր 21-10-1942 թուակիրով կ'ապսպրէ 50ական օրինակ եւս հայոց պատմութեան դասագիրքերէն, կամ՝ «*ձեր հրատարակած բոլոր դասագիրքերէն 20ական օրինակ ղրկեցէք ...*»: Անհաշուելիութեան այլ պատճառ է այն որ ի ձեռի չունինք եւ չեն պահպանուած ապսպրանքի բոլոր փաստաթուղթերը, ոչ ալ ակնկալելի է անոնց ամբողջութեան գոյութիւնը³⁶: Այդուհանդերձ, նախնական թերի տուեալ մը տալու իսկ գնով, ահա կարգ մը թիւեր³⁷:-

Արժանթին. 690 *Արագած*, 680 *Հ. Պատմութիւն*, 35 *Քերականութիւն*, 205 *Կրօն*, 60 *Թուարանութիւն*, 80 *Գիտութիւն*, 10

Հայաստանի Աշխարհագրություն: Յատկանշական է որ Պուենոս Այրես առաքուած գիրքերուն գումարը 1966ին կը հասնի 830 տոլարի, 1967ին՝ 267 տոլարի, 1968ին՝ 341 տոլարի, 1969ին՝ 958 տոլարի եւ 1970ին՝ 690 տոլարի, ընդհանուրը առնուազն 3086 տոլար:

Աւստրալիա. 40 Հ. Պատմութիւն, 40 Արագած:

Մ. Նահանգներ. 494 Հայոց Պատմութիւն, 1000 Արագած, 1 Կրօն:

Քանադա. 41 Արագած, 6 Հ. Պատմութիւն:

Ֆրանսա, Փարիզ եւ Վալանս. 175 Արագած, 50 Այբբենարան, 50 Կրօն, 100 Հ. Պատմութիւն:

Յունաստան. 90 Թուարանութիւն, 10 Արագած, 220 Հ. Պատմութիւն, 26 Կրօն, 85 Քերականութիւն:

Կիպրոս. 215 Հ. Պատմութիւն, 22 Թուարանութիւն, 3 Արագած, 2 Կրօն, 1 Գիտութիւն, 8 Գեղագրութեան Տետրակ:

Եթովպիա. 235 Կրօն, 370 Արագած, 195 Թուարանութիւն, 400 Գեղագրութեան Տետրակ, 500 Գծագրութեան Տետրակ, 50 Քերականութիւն, 175 Գիտութեան, 280 Հ. Պատմութիւն, 300 Աշխարհագրութիւն:

Սուրիա. 750 Հ. Պատմութիւն, 521 Արագած, 20 Թուարանութիւն, 22 Գիտութիւն, 15 Կրօն, 107 Գծագրութեան Տետրակ, 102 Գեղագրութեան Տետրակ:

Եգիպտոս. 500 Գեղագրութեան Տետրակ, 40 Կրօն, 10 Գիտութիւն, 10 Հ. Պատմութիւն:

Երուսաղէմ. 195 Քերականութիւն, 225 Կրօն, 421 Արագած, 301 Հ. Պատմութիւն, 300 Աշխարհագրութիւն, 342 Թուարանութիւն, 145 Իրագիտութիւն, 95 Գիտութիւն, 300 Գեղագրութեան Տետրակ, 100 Գծագրութեան տետրակ:

Լիբանան. Չահլէ 106 Հ. Պատմութիւն, 35 Գիտութիւն, 155 Արագած, 40 Աշխարհագրութիւն, 107 Թուարանութիւն, 105 Կրօն:

Իրաք. 1048 Արագած, 613 Կրօն, 84 Հ. Պատմութիւն, 335 Այբբենարան, 36 Քերականութիւն:

Յորդանան. 70 *Արագած, 20 Գիտություն, 70 Հ. Պատմություն,*
65 *Կրոն, 10 Թուարանություն, 10 Քերականություն, 25*
Այբբենարան:

Սուտան. 25 *Կրոն, 25 Այբբենարան (ծաղիկ դասարան), 65*
Գծագրություն:

Հնդկաստան. 30 *Արագած, 120 Ատլաս:*

Էջմիածին` *Կրոն 10:*

Դ3. *Առաքման Ժամանակ Եւ Տեւոդոսիւն*

Ընդհանուր շտապանք մը նկատելի է ապսպրանքներուն ստացման առումով: Ընդհանրապէս ապսպրանքը կը դրուէր «*դպրոցներու վերաբացում*»ի օրերուն, երբեմն՝ տարեփակի շրջանին, եւ Օգոստոսին՝ «*յառաջիկայ վերամուտին համար*»³⁸, կամ՝ մինչեւ վերամուտ «*պատրաստ ... ունենալ*»ու համար: Նամակագիրներ կը թելադրեն՝ «*անմիջապէս, նոյնիսկ վաղը*» առաքել, «*առանց ուշացնելու*», «*որքան կարելի է արագ ճամբայ ..հանէք*», «*անյապաղ*», «*կարելի արագութեամբ*», «*ընդ փոյթ*», «*անհամբեր կը սպասենք*», «*առաջին պատեհութեամբ*», «*որքան շուտ... այնքան լաւ, որովհետեւ պահանջք կայ*», «*որքան կարելի է շուտ... որովհետեւ դպրոցները գիրքերը կը սպասեն*», «*աշակերտաց գիրքեր պակսեցան: Անմիջականօրէն պէտք ունինք գիրքերուն*»³⁹: Կամ անոնց առաքումը կատարուի «*մինչեւ 20 օր...- մանաւանդ որ- ...վարժարանը կը վերաբացուի 1 Սեպտեմբերին*», «*խնդրեմ աճապարեցէք մեր առուծախը կը սկսի Օգոստոս 10ին, գիտէք որ այստեղ դպրոցները կը բացուին Օգոստոսի վերջերուն*», կամ՝ «*ամէնաուշը մինչեւ յառաջիկայ Փետրուարի վերջը*»: Երբեմն նոյնիսկ նմուշները կը փափաքին որ շուտ դրկուին:

Իսկ առաքումը կը կատարուէր անմիջապէս. «*Վաղը՝ 3-10-55, դրկել*» մակագրած է Սիմոնեան ստացուած նամակներէն մէկուն: Ուրիշի մը վրան գրած է՝ «*փութով*»: Այլ պատասխան նամակով մը ան կը վստահեցնէ թէ, դասագիրքերը դրկուած են «*անմիջապէս*»: Երբեմն, սակայն, Սիմոնեան նամակին վրայ ձեռագրած է «*չկայ*» դասագիրքը սպառած ըլլալուն:

MAISON D'EDITION
SEVAN
 Reg. Com. 6549
 B. P. 2669
 BEYROUTH
 Téli. 37433

ՍԵՎԱՆ
 ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱԿԱՆ ՏՈՒՆ
 Գ Է Գ Ր Ո Ւ Թ
 Հեռ. 37433
 Փոստարկ՝ 2669

محل النشر
سيفان
 س.ت.ب. ٦٥٤٩ - ص.ب. ٢٦٦٩
 شارع غفول - بيروت
 تلفون ٣٧٤٣٣

ՀԱՇՈՒԵՑՈՅՑ

№ 159

Ժամբանադրաց Եղբայրացի Պետրոս, *Հ.Վ.Մ.Բ.Գ.*

Պատկերացում արժանիքներ	Գրքի էջերի քանակ	Ընդհ. գին	Պատկերացում արժանիքներ	Գրքի էջերի քանակ	Ընդհ. գին
Կրթի գիրք 11. Տարի	150		Արագած Ա. Տարի	200	
Կրթի գիրք Բ. »	200		Արագած Բ. »	200	
Կրթի գիրք Գ. »	250		Արագած Գ. »	250	
Կրթի գիրք Դ. »	275		Արագած Դ. »	300	
Կրթի գիրք Ե. »	300		Արագած Ե. »	350	
Կրթի գիրք Զ. »	400		Արագած Զ. »	400	
Գիտություններ Ա. Տարի	150		Թիւերու Ա. Գիրքս	300	
Գիտություններ Բ. »	200		Թիւերու Բ. Գիրքս	400	
Գիտություններ Գ. »	225		Լնդհ. Պատմություն Ա. Տարի		
Գիտություններ Դ. »	250		Լնդհ. Պատմություն Բ. »		
Գիտություններ Ե. »	300		Լնդհ. Պատմություն Գ. »		
Գիտություններ Զ. »	400				
Թուարանություններ 11. Տարի	200		Գծագրություն ծաղիկ	50	
Թուարանություններ Բ. »	225		Գծագրություն 11. Տարի	50	
Թուարանություններ Գ. »	250		Գծագրություն Բ. »	50	
Թուարանություններ Դ. »	350		Գծագրություն Գ. »	50	
Թուարանություններ Ե. »			Գծագրություն Դ. »	100	
Թուարանություններ Զ. »	800		Գծագրություն Ե. »	100	
			Գծագրություն Զ. »	100	
Աշխարհագրություններ Ա. Տարի	150		Գծագրություն Ա. Տարի	50	
Աշխարհագրություններ Բ. »	175		» Բ. »	50	10 000
Աշխարհագրություններ Գ. »			» Գ. »	50	20 000
Աշխարհագրություններ Դ. »			» Դ. »	50	30 000
Աշխարհագրություններ Ե. »			» Ե. »	50	40 000
Աշխարհագրություններ Զ. »			» Զ. »	50	50 000
Հայոց Պատմ. Տարր. Ա. Տարի	200		ՋԱՆԱԶԱՆ ԳԻՐԲԵՐ		
Հայոց Պատմ. Տարր. Բ. »	200				
Հայոց Պատմ. Տարր. Գ. »	225				
» » Հին Երջան Ա. »	250				
» » Միջին » Բ. »	300				
» » Նոր » Գ. »	400				

Ջեղ. 0/0
 Աղեկյն
 Ընդհ. Գումար

Փոխադրել
 Ջեղ. 0/0
 Աղեկյն
 Ընդհ. Գումար

Մտացայ վերադրել գիրքերը, որոնց փոխարժեքը
Քանապուրտյան ընդ որսի պարտիս՝ վճարելու
Հ.Վ.Մ.Բ.Գ.

«Սեւան» Հրատարակչական Տան դասագիրքերու ցանկը, որմէ կը պակսին մի քանին եւ ծրագրային մնացած են մի քանի այլ դասագիրքեր, ինչպէս Ընդհանուր Պատմութիւնը

Երբեմն նամակագիրը մտահոգություն կը յայտնէ շուրջ երկամսեայ յապաղումին համար. *«անձկանօք կը սպասենք դասագիրքերու առաքումին: ...Ցարդ ոչինչ ստացած ենք: Կարճատենէ դպրոցը պիտի վերաբանանք եւ մենք մտահոգուած ենք գիրքերուն համար: Մասնաւորաբար Մանկապարտէզի 'Այբբենարանին' համար...»*, «բարի եղէք պէտք եղածը կարգադրել եւ սոյն դասագիրքերը մեզի հասցնել օր առաջ վասնզի շատ ուշացաւ», կամ՝ *«խնդրած էինք որ ջանաք զանոնք մեզի հասցնել մինչեւ Փետրուարի վերջը»*, մանաւանդ որ *«դպրոցը սկսած է իր աշխատանքներուն եւ անհրաժեշտ եղող գիրքերը կը պակսին»*:

Կան եւ դրական ամբարտնէք. նամակագիրներ կը նշեն թէ՛ *«ուշ բայց անուշ»*, կամ՝ *«մի քիչ ուշ, սակայն ապահովապէս»*, կամ՝ *«ճիշդ օրին ստացայ ձեր ղրկած գիրքերը...»*, *«ճիշդ ժամանակին ստացայ ապսպրուած գիրքերու ծրարները, ճշդութեամբ...»* եւ շնորհակալութիւն կը յայտնեն *«փութաջանութեան»* համար:

Միջին հաշուով, մինչեւ մէկուկէսէն երկու ամիս, հազուադէպօրէն՝ աւելի, յաճախ ալ՝ նուազ ժամանակ կ'առնէ նամակի առաքումէն մինչեւ ապսպրանքին ստացումը: Կարգ մը նամակներ երկու-երեք շաբաթէն կը հասնին, երբեմն նոյնիսկ՝ շաբաթէ մը: Ուշագրաւ է որ Հելիոպոլսոյ Նուպարեան Ազգային Վարժարանի 9 Օգոստոս 1966 թուակիրին Միմոնեան կը պատասխանէ վեց օր ետք, իսկ Երուսաղէմէն միջնորդաւորուած ստացուած 8 Սեպտեմբեր 1984 թուակիրը կը ստացուի 22 Սեպտեմբերին: Նամակներու ուշացումը կը վերագրուի նաեւ Լիբանանի *«փոստի ծանօթ անկանոնութեան»*:

Երբեմն, գիրքերու ստացման ուշացումին պատճառով վճարումը կը յետաձգուի. Կիւրեղ սրբազան, իր 25 Մարտ 1985 թուակիրով կը գրէ. *«գիրքերը ստացայ բաւական ուշ, դպրոցական տարեսկիզբէն երեք ամիս անց Դեկտեմբերի սկիզբները, եւ հետեւաբար չի կրցի զանոնք ի գործածութեան դնելով ծախել աշակերտութեան եւ ի ձեռին չի կրցի ունենալ անոնց վճարելի փոխարժէքը: Ահա թէ ինչու ուշացաւ իմ վճարումը: Հազիւ 'ծայրը ծայրին' կը բերեմ, հոգալու համար այս կրթական հաստատութեան հսկայ պէտքերը, պաշտօնէութեան ամսա-*

կանները հասած են, մեզի համար, 'ահաւոր' համեմատութիւններու: ... մուրալով, մուրալով եւ ակոսներս սեղմելով ընթացք կու տամ մեր դպրոցական կեանքին»:

Դ4. Վճարումի Կերպ

Հաղորդակցութեան այլ հարց էին գանձումները. ե՞րբ, որո՞ւ եւ ինչպե՞ս յանձնել-վճարել:

Նամակագիրներէն մին կ'ընդունի՝ «անշուշտ մեր հայկական գործերը, մանաւանդ նիւթական վճարումները միշտ տեղի կ'ունենան կամաց-կամաց»: Բոլոր պատուիրատուները իբրեւ վճարման միջոց կը հետեւին Սիմոնեանի թելադրանքներուն, մանաւանդ որ ան կ'ընդգծէր՝ փոխարժէքը ոչ ոքի յանձնել: «Փոխարժէքը որուն որ կ'ուզէք կու տամ կամ մանտաբայթով անմիջապէս կը դրկեմ ձեզի», «փոխարժէքին փոխանցման համար կը կատարենք անհրաժեշտը ձեր թելադրած ձեւով: ... Կրնաք վստահ ըլլալ որ այդ գումարը ոչ ոքի կը փոխանցենք այլ ուղղակի կը դրկենք ձեզի ինչպէս որ թելադրէք», «վստահ եղիր որ իմ (դպրոցին) ունեցած պարտքը կը վճարուի միայն ձեզի եւ ուրիշ ոչ ոքի», «պատրաստ ենք վճարելու առաջին ձեր ցուցմունքին», «վճարման ձեւին մասին ... խնդրեմ իմացուցէք մեզ», «գիրքերուն փոխարժէքը սնտուկին մէջ պատրաստ է...: ... Հազիւ թէ գիրքերը հոս հասնին, փոխարժէքը հոս ձեր փափաքած անձին կրնանք վճարել եւ գիրքերը առնել», «գիտնալ՝ ձեր ճշգրիտ հասցէն եւ գումարի առաքման եղանակը»:

Երբեմն վճարումները կը կատարուին դրամատան միջոցով, կամ պարզապէս նամակին մէջ դրուած չէքով, կամ՝ ուղղակի թղթադրամով: Երբեմն սակայն, դրամատունը դժուարութիւններ կը յարուցանէ⁴⁰: Վճարումի կամ առաքումի համար երբեմն կարիքը կը զգացուի արաբերէն կամ անգլերէն փաստաթուղթի՝ մաքսատան կամ դրամատան համար: Երբեմն գումարը կ'ուղարկուի ձեռամբ, կամ կը յանձնուի անձամբ. «Դրամը հետս կը բերեմ... երբ արձակուրդով Պէյրութէն պիտի անցնիմ»: Միշտ չէ սակայն որ վստահելի փոխադրողներ կան եւ վճարումը կը յապաղի. «կը ցաւինք որ ուշացուցինք մեր

կամքն անկախ, որովհետեւ, գումարը փոխադրող յարմար ճամբորդ չի կրցինք գտնել»: Երբեմն փոխանցում կը կատարուի հաստատութենէ հաստատութիւն, կամ անհատէ անհատ:

Վճարումները երբեմն կը կատարուէին անմիջապէս, ուրիշներ՝ ամսուն վերջաւորութեան կամ սկիզբին, կամ՝ յաջորդ տարեշրջանին՝ *«մինչեւ Օգոստոս՝ երբ գիրքերը կը ծախուին»* *«բաւական կարելոր մթերք մը ունինք ձեր դրկած գիրքերէն»*, *«ունեցած հաշիւս յաջորդ տարեշրջանին պիտի կարգադրեմ, որովհետեւ դպրոցի բոլոր հաշիւներս չեմ փակած. երկու եւ կէս ամիս հիւանդանոցն էի եւ հիմա ալ կազդուրման շրջան կը բոլորեմ»:* Երբեմն ալ կը պատահին ուշացումներ՝ հաշուապահի անհանգստութեան պատճառով, կամ՝ հաշուական տարբերութիւններու ու նաեւ՝ ներքին խնդիրներու: Այսպէս, Պուենոս Այրէսի Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Կեդր. Վարչ. Քարտուղարութեան 10 Հոկտ. 1978 թուակիրը կը հաւաստէ թէ իրենք փոխարինած են հին վարչութիւնը, առանց որեւէ փոխանցումի: Նամակը կը նշէ որ վարչութիւնը կ'ուզէ գիտնալ թէ *«մինչեւ օրս ինչ վճարումներ կատարուած են նախորդ վարչութեանց կողմէ»:* Վճարման դանդաղեցման այլ պատճառ է Միջին Արեւելքի քաղաքական անկայունութիւնը, եւ *«դրամական գործառնութիւնը դժուարացած կրնան ըլլալ բնականօրէն»:*

Վճարման առանձին փակագիծ մըն է գեղջի պարագան: Մեծ թիւով նամակագիրներ կը փափաքին գեղջ ունենալ. *«անշուշտ չէք մոռնար յարմարագոյն գեղջ մ'ընել վարժարանին համար»*, *«վստահ եմ պատշաճ գեղջը պիտի ընէք»*, *«կարելի առաւելագոյն գեղջը, ըստ ձեր ընկալեալ ազնուութեան, կատարէք»*. Ոմանք *«ջերմօրէն»* կը խնդրեն որ Միմոնեան *«բարի ըլլայ»* *«գեղջ մը ընելու այդ գումարին վրայ, նկատելով որ գիները չափազանց բարձր ըլլալուն, եւ դժուար ըլլալուն այդ գինը աշակերտներէն առնել, յաճախ վնասի կ'ենթարկուինք»:* Իսկ գրատուները կ'ակնկալեն կրկնակի գեղջ: Ոմանք նախորդ տարուան գիները կ'ուզեն պահել, յաւելեալ գեղջ ալ ակնկալելով, որովհետեւ *«թաղիս վարժարանը յաճախողներն են միայն այն աշակերտները, որոնք ՉՔԱԻՈՐ ԸՆՏԱՆԻՔԻ*

ԶԱԻԱԿՆԵՐ ԵՆ...: Ես քիչ ըսեմ դուն շատ հասկցիր», կամ՝ «նկատի ունենալով մեր անարժեք դարձած դրամին սակագիրը, որ մեր թաղին համար չափէն աւելի ծանրակշիռ է»: Ոմանք պատուէրը տալէ առաջ իսկ կը փափաքին իմանալ՝ «... որչափ զեղչ կրնաք ընել»: Կան եւ յատուկ պարագաներ. 6 Մարտ 1972 թուակիրը կ'ուզէ որ Սիմոնեան նկատի առնէ «տոլարի անօրինակ սղումը, որու առաջ շուարած ենք ուղղակի, մենք առաջուան գիրքերը ծախած ենք ու գանձած երբ տոլարը 350-400 փեսօ էր, իսկ այսօր 1100-1200 փեսօ է ան ալ չի ճարուիր»: Երբեմն նոյնիսկ կ'առաջարկուի Սիմոնեանին ձրի դասագիրք դրկել. «...վարժարանը ի վիճակի չէ փոխարժեք վճարելու: Եթէ ձեր պայմանները չեն ներեր որ այդ գիրքերը յատկացնէք որպէս նուէր... ապա մենք պատրաստ ենք ձեր պահանջքին գոհացում տալու»:

Արձանագրութիւններուն մէջ կը հանդիպինք 17, 25 եւ 35 առ հարիւր զեղչերու: Իր 19 Օգոստոս 1975 թուակիրով Սիմոնեան կը յայտնէ որ Լիբանանի բոլոր հրատարակչատուները այդ տարի 33 առ հարիւրի յաւելում դրած են, մինչ ինք նոյնը պահած է զինները:

Իբրեւ վճարման դրամանիշ, նամակներուն մէջ կը հանդիպինք ամերիկեան տոլարի, ֆրանսական ֆրանքի, յորդանանեան տինարի, սուրիական թղթոսկիի, անգլիական փաունտի:

ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ ԵՒ ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Անտարակոյս, Սիմոնեանի փորձը ատենին ձեռնարկուած մեծագոյն եւ յաջողագոյն նախաձեռնութիւնն է: Թերեւս կային այլ դասագիրքեր, որոնք աւելի յաջող էին: Բայց իբրեւ դասագիրքերու շարք, ժամանակային տեւողութիւն եւ արդիւնաւէտութիւն՝ անգերազանցելի են Սիմոնեանի դասագիրքերու շարքը եւ ցանցը:

Ինչպէ՞ս բացատրել այս անգերազանցելիութիւնը. ինչպէ՞ս բացատրել արձանագրուած աննախընթաց այս յաջողութիւնը՝ հաղորդացկութեան 'աւանդական' պայմաններու տակ: Արդեօ՞ք որակի, Սիմոնեանի կեդրոնական կերպա՞րի (իբրեւ

տպագրիչ, հրատարակիչ, ուսուցիչ-գործակից) գործօնով եւ իր զանազան հանգամանքներով յառաջացած ծանօթ-բարեկամներու լայն ցանցի օգտագործումով: Արդեօք Միմոնեան մարդն էր իր խառնուածքով, մղումով, զգացումներով, սրատեսութեամբ, երազներով, առաքելութեամբ: Իր անկուսակցականութիւնն էր, Սուրիայէն Լիբանան տեղափոխութեամբ երկրորդ շունչով նոր թափ ստացումը շարքին, դասագիրքերուն նկարները, ոգին, հեղինակներու տարբեր խմբաւորումներու պատկանելիութիւնը: Արդեօք կարիքն ու պահանջարկը կային, որոնք շեշտաւորուեցան Երկրորդ Համաշխարհայինով ծայր առած ներածումներու կրճատումով: Արդեօք նիւթական քաջալերանք-մղումը՝ Մարրիւեանին, թէ՛ ՀԲԸՄ Նուպարեան մրցանակին՝ 1947ին⁴¹, զեղջե՞րը, արդեօք փոխադրութեան արագութիւնը:

Վստահաբար, ասոնք գործօններ էին որոնք խաղացին իրենց էական դերը եւ որոնք ուսանելի են նման կամ նմանատիպ որեւէ նախաձեռնութիւն-յանձնառութեան համար: Այդուհանդերձ, այս բոլորին մէջ անհատն էր՝ Միմոնեան երեւոյթը իր ազգային արժեհամակարգով:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Մ. Ասլանեանի *Գիտութեան Դասեր* դասագիրքերու շարքը (Ա.-Ե. գիրքեր) լոյս տեսած է նաեւ Պէյրութ, 1939-1954 շրջանին:
- ² Հրանդ եւ Զապէլ Ասատուրներու հեղինակած *Նոր Թանգարան Հայերէն Լեզուի* դասագիրքերու շարքը լոյսին եկած է 1920ականներու վերջաւորութեան:
- ³ Նիւթեւ դուրս է դասագիրքերու բովանդակային արժեւորումը:
- ⁴ Այդ նիւթերուն շուրջ յաւելեալ պրպտում-մէկտեղում կատարելով, Սասուն Միմոնեան ազնուօրէն մեզի տրամադրեց ներկայացուցչական փունջ մը անոնցմէ: Մեզի տրամադրուածը, սկզբունքօրէն պիտի ծառայէր խորունկ, քան թէ՛ ամբողջական պատկերացում յառաջացնելու:
- ⁵ Շնորհակալութիւն իրեն, առանց որուն թէ՛ նիւթէն եւ թէ՛ փորձառու խորհրդակիցէ մը պիտի գրկուէի եւ այս ուսումնասիրութիւնը պիտի չծնէր:
- ⁶ Միմոնեանի տպարանը սկիզբէն եւեթ հաստատուած է Պէյրութի կեդրոնական շուկաներուն շրջագիծին մէջ, Խանտաք Ղամիք շրջան, Ղալղուլ փողոց: Ըստ հաւաստի տուեալներու, տպարանը ունեցած է շուրջ

- 200 քառ. մեթր տարածք: Անոր հանդիպակաց շենքին յարկերէն մին եղած են գրասենեկային եւ մարանի բաժինները, շուրջ 170 քառ. մեթր տարածութեամբ: Նոյն փողոցին վրայ կը գտնուէին նաեւ հայկական ԷՏՎԱ եւ Ղազարեան տպարանները, ինչպէս եւ *Տէյի Սթար* ու *Հայասթ* թերթերու խմբագրատուններն ու տպարանը:
- ⁷ Այս առնչութեամբ տե՛ս՝ մամուլի տակ գտնուող գիրքը՝ Ասատուր Կիւզելեան, *Կը Խօսին Նամակները (Ասատուր Կիւզելեան-Սիմոն Սիմոնեան Եւ Ասատուր Կիւզելեան-Վահրամ Մավեան)*:
- ⁸ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ Ռոզէթ Ալեմեան-Մահսերէճեան, «Ուսուցիչ եւ Հեղինակ Սիմոն Սիմոնեանի Ծննդեան 100-Ամեակ», *Ջանասէր*, Յունուար-Փետրուար 2014, էջ 24 եւ մամուլի տակ եղող Կիւզելեանի հատորը:
- ⁹ Տպարանը գիրք լոյս չէ ընծայած 1984ին:
- ¹⁰ Դանիէլեան, «Բանասէրն Ու Հրատարակիչը», *Սփիւռք Գրական Հասարակական Շարժաթերթ*, Նոր Երջան, Պարբերագիրք թիւ 2, Դեկտեմբեր 1986, էջ 43:
- ¹¹ Antranik Dakessian, Armen Urneshlian, “Lebanese Armenian Books and Printing Houses”՝ 2015ին Պէյրուսի մէջ Սէն ժոզէֆ Համալսարանին կողմէ լոյս ընծայուելիք *Les Armeniens, la Quête d'un Identité*, յօդուածներու ժողովածուին մէջ:
- ¹² Նախակրթարանի դասագիրքերու ամբողջական այս շարքէն ետք, 1950ականներու աւարտին, Սիմոնեան կը հրատարակէ մանկապարտեզի կոկոն եւ ծաղիկ կարգերու համար թուաբանութեան դասագիրքեր՝ Յարութիւն Այվազեանի եւ Կարպիս Եսայեանի հեղինակութեամբ, իսկ երկրորդականի կարգերուն համար՝ Յարութիւն Աստուրեանի *Հայոց Պատմութիւնը*:
- ¹³ Զաւէն Մսրրլեան, *Սկրտիչ Մսրրլեանի Ազգային-Քաղաքական Գործունէութիւնը*, Պէյրուս, Տպ. Արագ, 1981, էջ 343:
- ¹⁴ Ասոնք Սիմոնեանի հեղինակած *Հայոց Պատմութիւն* եւ Օսնիկ Մարգիսեանի համահեղինակութեամբ պատրաստուած հայերէն լեզուի ու գրականութեան *Արագած* շարքն էին:
- ¹⁵ Մսրրլեան, էջ 345: Ութերորդ հատորը լոյսին պիտի գար մինչեւ նոյն տարուան Ծնունդը:
- ¹⁶ Էլի Նազարեան, «Սիմոն Սիմոնեան (Ծննդեան 84-Ամեակ) Եւ Այնթապցի Քոյր Ֆիլոմէն», *Ջարթօնք*, 6 Յունիս 1998: Նոյնը՝ Էլի Յ. Նազարեան, *Հայ Գիրի Ճանապարհին*, Պէյրուս, Սիփան Հրատ., 1999, էջ 141:
- ¹⁷ 22 Մարտ 1957 թուակիր նամակ, ուղղուած ՀԲԸՄ Ընդհանուր Տնօրէն Գրիգոր Կիրակոսեանին: Սիմոնեան նման բովանդակութեամբ, ֆրանսերէն 15 Մայիս 1957 թուակիր նամակ մը կը յղէ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան, ուր համառօտ տալէ ետք «Մեւան» Հրատարակչական Տան հիմնումին պատուը, հրատարակչական բերքն ու գրական հրատարակութիւնները, կը ներկայացնէ հայ գրողներու 150-200 հատորանի մատենաշարի մը՝ եւ տասնհատորեայ հանրագիտարանի

- (ընդհանուր տասնհարյուր էջ) ծրագիրները, որոնց համար կը յուսա աջակցությունը Հիմնարկության:
- ¹⁸ Դանիելեան, էջ 42:
- ¹⁹ Ե. Նաճարեան, «Մանրանկար Պետհրատը...», *Այգ*, 28 Օգոստոս 1955, էջ 2:
- ²⁰ Միմոնեան խորապէս կը յաւակնէր «պետական չափանիշով գործ կատարած...[ըլլալը]՝ հայերէն դասագիրքերու հրատարակութեան մարզին մէջ» (*Սփիւռք Շարաթաթերթ*, 6 Յուլիս 1960):
- ²¹ Նամակ յղուած Կիրակոսեանին, 22 Մարտ 1957:
- ²² Լեւոն Աճեմեան (1888-1951), խմբագիր, թարգմանիչ: Եղեռնէն ետք հաստատուած ու գործած Եգիպտոսի մէջ: 1947ին ներգաղթած Հայաստան:
- ²³ Նշան Տեստէկիլեան, ծնած է Բալուի Հաւալ գիւղը, 1889ին: Յաճախած է Խարբերդի Մեզրէի Կեդրոնական Վարժարանը: Ատեն մը նոյն դպրոցին մէջ ուսուցչութիւն ըրած, ապա վարած Խուլուի Ներսէսեան վարժարանի տեսչութիւնը: 1910ին կը հաստատուի Մ. Նահանգներ, Փրովիտընս, ուր կը հետեւի Պրատոն Համալսարանի գրականութեան եւ ընկերային գիտութեան դասընթացքին, զոր կ'աւարտէ 1917ին, Մագիստրոս Արուեստից աստիճանով: 1918-1922՝ կը ստանձնէ *Հայրենիքի* խմբագրութիւնը: Թատերագիր Տեստէկիլ մահացած է Ուոթըրթաուն:
- ²⁴ Գեորգ Մեարոպ (Տէր Մարտիրոսեան, 1881-1948), մանկավարժ, պատմաբան: 1913-14ին լոյս տեսած են հայոց պատմութեան իր դասագիրքերու Ա. եւ Բ. մասերը:
- ²⁵ Շահեկան այլ նկարագրական մըն է 1 Փետրուար 1964ի Տիրան Ակիմեանի նամակը, ուր վերջինս կը նկարագրէ Աւստրալիոյ մէջ հիմնումը կիրակնօրեայ դպրոցի մը, ուր *«հայ մանուկներ շարաթը անգամ մը հնարաւորութիւն պիտի ունենան հաւաքուելու եւ ծանօթանալու մայրենի Ա. ու Բ.ին եւ ազգային պատմութեան»*:
- ²⁶ Դժբախտաբար ստորագրութիւնը անընթեռնելի է: Ըստ նոյն նամակին, այդ օրերուն, Զուլիան 20-25 տուն հաշուող գիւղ մըն էր, 27-30 քրտախօս հայ աշակերտներով, որոնք այս աշակերտին ջանքերով դարձած են հայախօս:
- ²⁷ Միմոնեանի յոբելեանը կը տօնուի 1983ին նախ Լոս Անճելըս, ապա՝ Նիւ Եորք:
- ²⁸ Իր մասին չկրցանք տուեալներ գտնել:
- ²⁹ Ասիկա կը խօսի այն մասին որ թերեւս Միմոնեան գիրքի բովանդակութեան ծաւալուն ծանուցումը չէր կատարեր:
- ³⁰ Այդպիսի անձերէն էին Նորայր Գաբրիէլեան, Պօղոս Մարտիրոսեան, Գրիգոր Վարդանեան, Գրիգոր Կեօվշէնեան-Շէնեան, Յովիկ, Վարդան եւ Տարօն Միմոնեաններ:
- ³¹ Իսրայէլեան օդանաւային ընկերութիւնը:
- ³² 1 Մայիս 1985 թուակիրով Առաջնորդ Զաւէն Եպս. Չինչինեան Միմոնեանին կը յայտնէ. *«Գիրքերը եւ դասագիրքերը մեծ դժուարութեամբ եգիպտական մաքսատան դժոխքէն ազատեցինք (150 եգ. ոսկի մաքսատան վճարելէ ետք)»*:

-
- ³³ Այստեղ դրուած թուականները վերջնական չեն: Յարաբերութիւնները կրնան աւելի կանուխ հաստատուած ըլլալ: Մենք իբրեւ տուեալ հիմնուած ենք մեր տրամադրութեան տակ եղած նամակներուն վրայ:
- ³⁴ Որ տպարան-գրատուն ունէր Դամասկոսի մէջ, Հարէթ Պընտոք, թիւ 21, հիմնուած 1933ին:
- ³⁵ Ըստ Սասուն Սիմոնեանի դասագիրքեր դրկուած են նաեւ Քուէթ:
- ³⁶ Զանց կ'ընենք ստացման այն տուեալները, որոնք քանակ չեն նշեր: Լիբանանի վերաբերեալ մեր տուեալները շատ թերի են:
- ³⁷ Այստեղ դրուած թիւերը նուազագոյնն են, քանի որ հիմնուած ենք ի ձեռի ունեցած նամակներուն վրայ միայն:
- ³⁸ Սիմոնեան նամակին վրայ նշած է ապսպրանքէն շատ աւելի նուազ թիւեր՝ հաւանաբար չունենալուն պատճառով:
- ³⁹ Որուն պատճառով ալ երբեմն աշակերտները իրարմէ կը փոխառնեն գիրքերը:
- ⁴⁰ Գումարը պիտի ստացուէր Գահիրէի Ալ Կոմհորիյէ եւ Պէյրութի Պանք ալ Ահլիի միջեւ կատարուելիք գործառնութեամբ:
- ⁴¹ Դժբախտաբար այս մասին յաւելեալ տեղեկութիւն չգտանք:

AN ORIGINAL COMMUNICATIONS NETWORK IN THE DIASPORA:
THE ARMENIAN TEXTBOOKS OF
SIMON SIMONIAN'S "SEVAN" PUBLISHING AND PRINTING HOUSE
(1940-1980S)

Antranik Dakessian
adakessian@haigazian.edu.lb

The author narrates the story of the unsurpassed Armenian textbook series of the "Sevan" Publishing and Printing House, a series which was initiated by the founder of the Publishing House, Simon Simonian, long before he established his publishing house and printing press.

Simonian started writing his Armenian history textbook series in the late 1930s. These series were well accepted due to the spread of the Armenian school network in Middle Eastern Armenian communities and the blockade on importing Armenian school textbooks from Egypt and Istanbul.

Simonian, the son of an exiled Sassoun family, was born in Aintab in 1914 and grew up in Aleppo. He was among the first recruited for the seminary of the Catholicosate of the Great See of Cilicia in Antelias, in 1930. After graduating in 1935, he started teaching in Aleppo, where he observed the difficulties of the schoolchildren and the need for proper textbooks. Eventually Simonian authored, co-authored and recommended others to author a number of series of textbooks on Armenian history, literature, geography, religion, arithmetic, science, and general history as well as drawing books, books of numbers and handwriting. Thus, a total of forty books were already published by 1957. He had moved to Lebanon in 1946, and established his own printing press and publishing house in 1955.

Thanks to the prudent publicity of Simonian, the quality of the textbooks and the strategic recruiting of the authors (who came from all the three conventional Armenian parties), the books by-passed the factional antagonism within the Armenian communities and caught the attention of Armenian school administrators all over the Diaspora and Soviet Armenia. Dakessian notes that the geographic distribution of these textbooks extended from the Armenian Diaspora communities of Australia to India, Sudan, Egypt, Iraq, Syria, Jordan, Jerusalem, Lebanon, Cyprus, France, the USA, Canada, Brazil, Argentina and even to Soviet Armenia.

The author notes that between the mid-1950s and 1980s these textbooks conditioned generations of Diaspora Armenians who were networked to each other by an intangible mindset and value system about matters related to Armenian concerns.